

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ, СТРУКТУРА

Мельник Антоній Петрович,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології та психодіагностики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0002-1248-217X>

Ізмаїлов Руслан Петрович,

асистент кафедри практичної психології та психодіагностики
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0009-0005-3582-0097>

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз феномена психологічної реабілітації, яку розглянуто як комплекс взаємопов'язаних медико-психологічних, освітніх і соціальних впливів. Ці заходи спрямовані на відновлення, коригування психічних функцій і станів або компенсування їх порушень, а також на покращення особистісного й соціального функціонування осіб, які зазнали психічної травматизації.

Визначення цілей психологічної реабілітації дає змогу окреслити її основні завдання, наповнення, організаційну структуру, необхідні ресурси й учасників процесу, а також встановити відповідальність органів управління та посадових осіб за планування, реалізацію і координацію заходів, спрямованих на відновлення психічної стабільності військовослужбовців в екстремальних умовах бойової діяльності.

Розгляд завдань психологічної реабілітації дає можливість виокремити ключові складники та інструменти, що формують систему соціально-психологічної реабілітації. До них належать психологічні, медико-біологічні та організаційно-педагогічні компоненти.

У процесі соціальної реабілітації особливо важливу роль відіграють події суспільного життя та найближче соціальне оточення військовослужбовців, у зв'язку з чим цей напрям є одним із провідних у загальній системі реабілітаційних заходів.

У роботі охарактеризовано специфіку надання першої медичної допомоги в умовах бойових дій, яка фактично розпочинає етап медичної реабілітації. Навіть нетривале покращення самопочуття військовослужбовців сприяє налагодженню контакту з ними та підсилює віру в позитивну динаміку стану і можливість одужання.

Вагомість медичних заходів у відновленні психічної стабільності полягає не лише у використанні психотропних препаратів, що нормалізують емоційну сферу, а й у створенні умов для ефективного та цілеспрямованого психологічного впливу.

Для військовослужбовця, який зазнав психічної травми, суттєвим є відчуття уваги, підтримки та співпереживання з боку оточення, а також своєчасне отримання необхідної допомоги. Перемикання уваги з фіксації на хворобливих переживаннях і уявленнях позитивно впливає на емоційний стан та загальне самопочуття травмованої особи.

У статті також представлено комплекс засобів психологічної реабілітації, а також методи й форми впливу на психіку військовослужбовців.

Ключові слова: травматичний досвід, психологічна реабілітація, військовослужбовці, травма, медична реабілітація.

Melnyk Antoniy, Izmailov Ruslan. Psychological rehabilitation of military servants: essence, tasks, structure

The article provides a theoretical and methodological analysis of the phenomenon of psychological rehabilitation, which is considered as a complex of interrelated medical, psychological, educational, and social influences. These measures are aimed at restoring, correcting, or

compensating for impaired mental functions and conditions, as well as improving the personal and social functioning of individuals who have experienced mental trauma. Defining the goals of psychological rehabilitation makes it possible to outline its main tasks, content, organizational structure, necessary resources and participants in the process, as well as establish the responsibility of management bodies and officials for planning, implementation and coordination of measures aimed at restoring the mental stability of military personnel in extreme conditions of combat activity.

Consideration of the tasks of psychological rehabilitation makes it possible to identify key components and tools that form the system of socio-psychological rehabilitation. These include psychological, medical-biological and organizational-pedagogical components.

In the process of social rehabilitation, events of social life and the closest social environment of military personnel play a particularly important role, and therefore this direction is one of the leading in the general system of rehabilitation measures.

The paper describes the specifics of providing first aid in combat conditions, which actually initiates the stage of medical rehabilitation. Even a short-term improvement in the well-being of servicemen contributes to establishing contact with them and strengthens faith in the positive dynamics of the condition and the possibility of recovery.

The importance of medical measures in restoring mental stability lies not only in the use of psychotropic drugs that have a normalizing effect on the emotional sphere, but also in creating conditions for effective and targeted psychological influence.

For a serviceman who has suffered a mental trauma, it is essential to feel attention, support, and empathy from those around him, as well as to receive the necessary help in a timely manner. Switching attention from fixation on painful experiences and ideas has a positive effect on the emotional state and general well-being of the traumatized person.

The article also presents a set of psychological rehabilitation tools, as well as methods and forms of influence on the psyche of military personnel.

Key words: *traumatic experience, psychological rehabilitation, military personnel, trauma, medical rehabilitation.*

Постановка проблеми. Важливе значення у запобіганні розвитку психічних порушень у військовослужбовців мають складники медичної реабілітації, зокрема забезпечення збалансованого та повноцінного харчування, систематичний контроль за станом здоров'я особового складу й дотримання базових санітарно-гігієнічних вимог. У процесі надання спеціалізованої медичної допомоги військовослужбовцям із психічними травмами в умовах лікувальних закладів застосовують медикаментозне лікування, фізіотерапевтичні процедури, бальнеотерапію та масаж.

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз специфіки психологічної реабілітації військовослужбовців, а також визначення її основних завдань і структурної організації.

Результати дослідження засвідчують, що військово-професійна реабілітація спрямована на якнайшвидше відновлення після психічної травматизації професійних умінь і ключових функцій, необхідних для виконання службових обов'язків відповідно до штатної посади. У разі, коли повернення до попередньої

професійної діяльності є неможливим, здійснюється перепідготовка військовослужбовців або їх професійна переорієнтація з метою опанування більш доступних видів діяльності [1].

Ефективність реабілітаційного процесу залежить не лише від участі медичних фахівців, а й значною мірою від залученості командирів та товаришів по службі. У цей період особливого значення набуває підтримання сприятливого соціально-психологічного клімату в підрозділі чи військовій частині [2].

Соціальна реабілітація військовослужбовців зумовлюється особливостями їхніх міжособистісних взаємин у колективі, готовністю до суспільно корисної діяльності, специфікою поведінки під час виконання службових завдань і рівнем сформованості інтересів. Соціальний вплив спрямовується на переосмислення життєвих цінностей, корекцію світогляду та активізацію соціально значущих орієнтирів особистості.

Психосоціальний вплив реалізується через проведення групових форм терапії, заохочення соціальної активності та

залучення до суспільно важливої праці. Вагомий позитивний ефект для соціальної реабілітації має постійне спілкування військовослужбовця з побратимами, отримання кореспонденції, ознайомлення з періодичними виданнями, прослуховування радіопередач тощо. Значну роль у вирішенні цих завдань відіграє організаційно-виховна діяльність командного складу.

Психологічна реабілітація виступає ключовим компонентом процесу відновлення психічної стабільності військовослужбовців. Її сутність полягає у здійсненні комплексного впливу на психіку особистості з урахуванням лікувальних, профілактичних, гігієнічних і педагогічних підходів.

Аналіз результатів дослідження засвідчує, що застосування психологічних впливів дає змогу суттєво зменшити рівень нервово-психічного напруження, прискорити відновлення витрачених психічних ресурсів і, відповідно, позитивно вплинути на відновлювальні процеси в інших органах і системах організму. Саме цим психологічний вплив принципово відрізняється від інших реабілітаційних засобів.

Основними цілями психологічної реабілітації є [3]:

- відновлення бойової та трудової працездатності;
- запобігання розвитку інвалідності;
- забезпечення успішної соціальної адаптації особистості.

Ключові завдання психологічної реабілітації військовослужбовців:

1. Діагностичне завдання:

- Визначення характеру та ступеня вираженості нервово-психічних порушень;
- Аналіз індивідуально-особистісних особливостей реагування на психічну травму;
- Розроблення адекватних реабілітаційних заходів.

2. Зниження психоемоційного напруження:

- Зменшення тривоги, страху та дратівливості;
- Використання комплексного впливу: психотерапевтичного, медичного, біологічного, соціотерапевтичного та педагогічного.

3. Відновлення фізіологічних та психофізіологічних функцій:

- Корекція порушених функцій організму;
- Використання психофармакологічних, психотерапевтичних і фізіологічних методів.

4. Формування адекватних психологічних реакцій:

- Активізація внутрішніх ресурсів особистості для подолання негативних станів;
- Розвиток необхідних вольових якостей.

5. Профілактика ризиків:

- Сприяння формуванню у військовослужбовців розуміння факторів ризику;
- Усвідомлене ставлення до профілактичних заходів щодо їх мінімізації.

6. Соціальна адаптація:

- Конструктивне вирішення психотравматичної ситуації;
- Відновлення соціального статусу;
- Стимулювання соціальної активності та застосування організаційно-педагогічних методів.

7. Професійна реабілітація:

- Оцінка фізичної, сенсорної та інтелектуальної працездатності;
- Проведення професійно-психологічної реабілітації;
- Професійна переорієнтація у разі втрати професійної придатності;
- Орієнтація на подальшу активну службу діяльність.

8. Моніторинг і корекція:

- Відстеження динаміки психічних станів у процесі реабілітації;
- Діагностика функціонального стану фізіологічних систем;
- Оцінка ефективності та у разі необхідності корекція реабілітаційних заходів.

Ефективний реабілітаційний вплив на психіку військовослужбовців забезпечується насамперед психотерапією, яка передбачає лікувальний вплив на особистість за допомогою психологічних чинників.

У широкому розумінні психотерапія охоплює створення сприятливого середовища, раціонально організований режим життєдіяльності, доцільне використання вільного часу, а також уважне й емпатійне ставлення до військовослужбовця, який зазнав психічної травми [1].

У вузькому значенні психотерапію розглядають як цілеспрямований і систематичний психологічний вплив на особистість травмованого військовослужбовця за допомогою слова або мовлення. Такий вплив застосовується з метою послаблення патологічних проявів і корекції неадекватних установок та уявлень. Виокремлюють непряму (загальну) та пряму (спеціальну) психотерапію.

Загальна (непряма) психотерапія являє собою сукупність заходів, спрямованих на формування умов, що позитивно впливають на психічний стан постраждалого. До них належать раціональна організація службової діяльності, за потреби – зміна характеру занять, підтримання сприятливого соціально-психологічного клімату в підрозділі, відволікання від травматичних переживань, використання активізуючого режиму реабілітації тощо [4].

Одним із важливих елементів є активізуючий режим реабілітації, який передбачає мінімальну ізоляцію військовослужбовця від колективу зі збереженням соціальних зв'язків, надання максимально можливої свободи дій без надмірних обмежень, створення атмосфери, що стимулює соціальну активність і розвиток колективних взаємин, забезпечення корисної зайнятості, а також цілеспрямовану організацію виховної й культурно-дозвільної роботи.

Непряма психотерапія становить базу лікування психічної травми в будь-яких умовах. Психотерапевтичний ефект досягається через бесіди командирів і медичних працівників щодо стану військовослужбовця, зниження рівня його тривоги, формування надії на одужання, турботу про відпочинок, харчування, лікування та загальну увагу до його переживань і потреб.

Спеціальна (пряма) психотерапія охоплює комплекс спеціалізованих методів словесного впливу на психіку військовослужбовця з психічною травмою. Серед її основних видів виокремлюють [5]:

- седативну, спрямовану на заспокоєння та зниження інтенсивності негативних переживань;

- коригувальну, метою якої є формування адекватного ставлення до травмувальної події та зменшення її патогенного значення;

- стимулюючу, орієнтовану на мобілізацію компенсаторних ресурсів і підвищення соціальної активності;

- психотерапію, спрямовану на подолання патологічних стереотипів, що зумовлюють стійку фіксацію хворобливих симптомів.

У сучасній практиці психологічної реабілітації використовується широкий спектр психотерапевтичних методик. До найбільш доступних у військових умовах належать раціональна та сугестивна психотерапія, навіювання й самонавіювання (аутогенне тренування, саморегуляція), наркопсихотерапія, трудотерапія, естетотерапія та натуротерапія.

Раціональна психотерапія базується на апеляції до логічного мислення та свідомості травмованої особи шляхом переконання, наведення аргументів і фактів, що допомагають переосмислити психотравмувальну ситуацію. Вона реалізується у формі спеціально організованих бесід, під час яких обґрунтовується можливість успішного лікування, підтримується впевненість і воля до відновлення. Основний акцент робиться на зверненні до розуму, свідомості та вольових якостей військовослужбовця [1].

Ефективність раціональної психотерапії значною мірою забезпечується авторитетом командира, лікаря чи психолога, а також використанням методів пояснення, схвалення, відволікання від проблем і корекції неадекватних емоційних реакцій. Вона спрямована на формування активної позиції військовослужбовця у подоланні наслідків психічної травми [3].

Сугестивна психотерапія ґрунтується на емоційному впливі через навіювання певних думок і станів. Навіювання може здійснюватися як у стані сну (гіпноз), так і в стані неспання, що є більш доступним у військових умовах. Навіювання сприймається людиною переважно без критичної оцінки та має цілеспрямований характер. Найпоширенішими формами є самонавіювання та аутогенне тренування [1].

Наркопсихотерапія поєднує словесний психотерапевтичний вплив із застосуванням медикаментозних засобів, що вводять людину у стан часткового наркозу, і зазвичай використовується в умовах лікувальних закладів.

Застосування психотерапевтичних методів вимагає від командирів і посадових осіб високого рівня тактовності, педагогічної майстерності, уміння аргументовано пояснювати, реагувати на заперечення та своєчасно коригувати помилкові судження підлеглих.

Трудотерапія також є важливим методом психологічної реабілітації, оскільки залучення військовослужбовців до посиленої діяльності сприяє підвищенню фізичної активності, формуванню позитивного емоційного фону, розвитку мотивації до праці та прискоренню адаптації в колективі.

Участь у суспільно значущій службовій діяльності допомагає відволіктися від травматичних переживань, покращує міжособистісні контакти, відновлює порушені функції та зміцнює впевненість у власних можливостях.

Естетотерапія, або «лікування прекрасним», охоплює бібліотерапію, музикотерапію та натуротерапію. Фактори фізичного середовища – колір, звуки, запахи, кліматичні й природні умови – суттєво впливають на психічний стан, настрій і життєвий тонус людини [1].

До засобів загального психотерапевтичного впливу належать функціональна музика, перегляд кіно- й відеоматеріалів, читання художньої літератури. У такому разі військовослужбовець виступає активним учасником процесу корекції свого функціонального стану як спостерігач і сприймач елементів навколишнього середовища.

Основною метою цих впливів є відволікання від гострих психотравматичних переживань, досягнення заспокійливого ефекту, зниження нервово-емоційної напруги та нормалізація діяльності нервової й серцево-судинної систем.

Бібліотерапія здійснює лікувальний вплив через цілеспрямоване читання спеціально підібраних текстів, переважно художніх творів, і сприяє усвідомленню та подоланню особистісних проблем. Музикотерапія, своєю чергою, є методом безсловесного емоційного впливу, який допомагає регулювати настрій, знижувати напруження та долати психічні розлади за допомогою музичних засобів.

Музика виступає сильним емоційним подразником, оскільки її ритмічні та мело-

дійні характеристики здатні впливати на частоту серцевих скорочень, дихання й обмінні процеси в організмі. Вона може спричиняти глибокі зміни в емоційному стані, світосприйнятті та міжособистісних взаєминах, підвищуючи або знижуючи життєвий тонус, викликаючи відчуття радості, натхнення, смутку, спокою чи внутрішньої гармонії.

У музикотерапії застосовують різні прийоми, зокрема емоційно-активізувальні (спрямовані на реагування почуттів), тренінгові, релаксувальні та комунікативні. Функціональна музика чинить регульовальний вплив на діяльність нервової системи: мелодійні композиції з м'яким звучанням мають заспокійливий ефект, тоді як чіткий метроритм зазвичай стимулює активність [2].

Заспокійлива музика сприяє зниженню частоти пульсу та артеріального тиску, розширенню судин і, як наслідок, зменшенню нервово-емоційного напруження. Натомість енергійна, тонізуюча музика активізує загальний психофізіологічний стан. Найбільш виражений терапевтичний ефект, особливо з метою заспокоєння, має класична музика. Важливо врахувати, що позитивний вплив музики можливий лише за умови свідомого та емоційно залученого її сприйняття; за відсутності емоційної реакції її ефективність значно знижується.

Натурпсихотерапія (ландшафтотерапія) передбачає використання оздоровчого потенціалу природного середовища і часто застосовується як тло для психотерапевтичної роботи, що супроводжується вербальним впливом. Естетичне сприйняття природи сприяє відновленню порушених установок і міжособистісних стосунків, які лежать в основі багатьох психічних розладів.

Поєднання кольору й музики посилює психотерапевтичний ефект. Так, блакитні та зелені відтінки у поєднанні з повільною мелодійною музикою мають заспокійливу дію, тоді як червоний колір разом із ритмічною, маршовою музикою стимулює активність і налаштовує на робочий ритм.

Для зменшення нервово-емоційного напруження також використовують перегляд кіно- й відеофільмів або фотоматері-

алів, що мають виражений відволікальний і регулювальний вплив. Найбільш доцільними для психологічного розвантаження є комедійні та розважальні програми, а заспокійливий ефект забезпечують пейзажні та видові фільми [2].

Ефективність естетотерапії значною мірою залежить від індивідуального добору художньої літератури, мистецьких видань, репродукцій, а також радіо-, теле- і кіно-програм з урахуванням інтересів і психоемоційного стану військовослужбовців.

Психологічна реабілітація також передбачає реалізацію комплексу гігієнічних заходів, зокрема дотримання чіткого режиму дня (нічний сон тривалістю не менше 8 годин, ранкова гімнастика, водні тонізувальні процедури), раціональне чергування праці й активного відпочинку, використання спортивних ігор, що не потребують складної координації та надмірної концентрації уваги [4].

Важливим є раціональна організація життєдіяльності військовослужбовців, які зазнали психотравмального впливу: усунення шкідливих професійних чинників, зміна характеру діяльності, переведення на полегшені умови служби, регламентація робочого часу, звільнення від нічних чергувань, обмеження надмірних фізичних і емоційних навантажень. Не менш значущим чинником є повноцінне та різноманітне харчування з достатнім вмістом білків тваринного походження й вітамінів [5].

Реалізація реабілітаційних заходів потребує дотримання низки базових принципів, що забезпечують їхню ефективність. До основних принципів психологічної реабілітації належать [2]:

1. Максимальна наближеність реабілітаційної допомоги до військовослужбовця.

2. Невідкладність і якомога ранній початок відновних заходів одразу після виявлення психічних порушень.

3. Поєднання психосоціальних і фізіологічних методів впливу, єдність лікування та реабілітації.

4. Поетапність, послідовність і наступність реабілітаційних заходів із поступовим переходом від одних форм допомоги до інших.

5. Комплексність і різноплановість зусиль, що охоплюють різні сфери жит-

тєдіяльності військовослужбовця та об'єднують роботу командирів, медиків, психологів і самого військовослужбовця.

6. Партнерська взаємодія й активне залучення травмованої особи до відновного процесу.

7. Індивідуальний підхід з урахуванням особистісних особливостей і динаміки психічних станів.

8. Відповідність реабілітаційних заходів адаптаційним можливостям людини.

9. Широке залучення до реабілітаційного процесу командирів, медичних працівників, психологів, фахівців виховної роботи та товаришів по службі.

10. Постійний контроль за перебігом реабілітації та своєчасна корекція реабілітаційної програми.

Виходячи з окреслених принципів і положень щодо організації та реалізації реабілітаційних заходів, свою діяльність у цьому напрямі мають вибудовувати всі посадові особи підрозділу (військової частини).

Організація психологічної реабілітації військовослужбовців командиром здійснюється поетапно та включає [1]:

- ознайомлення з вимогами керівних і нормативних документів, що регламентують порядок проведення психологічної реабілітації;

- вивчення та аналіз морально-психологічного стану особового складу;

- визначення комплексу заходів для відновлення психічної рівноваги військовослужбовців, які зазнали психічної травми;

- надання відповідних вказівок щодо проведення психологічної реабілітації травмованих;

- постановку конкретних завдань посадовим особам, залученим до реалізації реабілітаційних заходів;

- безпосередню участь командира у проведенні відновних заходів;

- контроль за виконанням завдань та надання необхідної методичної і практичної підтримки виконавцям;

- організацію навчання та інструктажу посадових осіб з методики психологічної реабілітації;

- вивчення, узагальнення та впровадження передового досвіду роботи з відновлення психічної стабільності особового складу;

– інформування старшого начальства про морально-психологічний стан підлеглих та виконану роботу.

Беручи до уваги важливість заходів, спрямованих на збереження та відновлення боєздатності військовослужбовців і колективів, командир повинен враховувати їх під час планування заходів морально-психологічного забезпечення та визначати роль і ступінь залучення посадових осіб у виконанні таких ключових завдань [4]:

1. Зниження рівня психічного напруження та втоми у військовослужбовців.

2. Оперативне повернення до строю осіб, психічний стан яких не потребує госпіталізації.

3. Оперативна евакуація військовослужбовців, які зазнали бойових психічних травм, з метою надання медичної допомоги та проведення комплексних реабілітаційних заходів.

4. Відновлення боєздатності та психологічної стійкості деморалізованих або дезорганізованих підрозділів, забезпечення їхньої здатності до ефективного виконання завдань.

Висновки. Психологічна реабілітація як один із ключових компонентів морально-психологічного забезпечення діяльності військ відіграє суттєву роль у підтриманні належного рівня боєздатності військовослужбовців. Вона сприяє профілактиці

інвалідизації, відновленню психічної стабільності особового складу та створенню умов для адаптації військових, які зазнали психічних травм.

Психологічна реабілітація являє собою комплексну систему медико-психологічних, педагогічних, соціальних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на відновлення психічної стабільності військовослужбовців. Вона передбачає застосування різноманітних доступних методів психологічного впливу безпосередньо в умовах військової частини, без необхідності евакуації частини травмованих до лікувальних установ. Тому командир повинен добре розуміти сутність, зміст та практичні прийоми психологічної реабілітації, а також володіти методикою її організації в умовах військової служби.

Успішне виконання завдань психологічної реабілітації значною мірою залежить від здатності командира ефективно координувати роботу штабів, командирів підрозділів, органів виховної роботи, військових психологів, медичних працівників, юристів, а також військових колективів, активу та громадських структур частини. Рациональне використання цих ресурсів та забезпечення їхньої узгодженої взаємодії створює умови для підтримання високої бойової готовності, дисципліни, згуртованості та збереження психічного здоров'я особового складу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Психологічна допомога учасникам бойових дій та їх сім'ям : кол. монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 512 с.
2. Андрущенко В. І. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. *Психологічний журнал*. 2022. № 8. С. 6–16.
3. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів : навчально-методичний посібник / Л. І. Магдисюк, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 236 с.
4. Прудка Л. М., Пасько О. М. Психологічні аспекти адаптації військових, які брали участь у бойових діях. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 84–92. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.14>
5. Блінов О. Організаційні ресурси психологічної реабілітації військовослужбовців. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 1(25). С. 16–22. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.2>

REFERENCES:

1. Psykholohichna dopomoha uchasnykam boiovykh dii ta yikh sim'iam [Psychological assistance to combatants and their families] (2025) : kol. monohr. / M. I. Mushkevych, R. P. Fedorenko, A. P. Melnyk [ta in.]. Lutsk : Vezha-Druk, 512 p. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, V. I. (2022). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia uchasnykiv boiovykh dii [Socio-psychological adaptation of combatants]. *Psykholohichni zhurnal*, 8, 6–16 [in Ukrainian].
3. Psykholohiia ekstremalnosti ta psykhoprofilaktyka psykhičnoi travmy y suitsydalnykh namiriv [Psychology of extremism and psychoprophylaxis of mental trauma and suicidal intentions]: navch.-metod.posib. (2021) / L. I. Mahdysiuk, R. P. Fedorenko, A. P. Melnyk ta in. Lutsk : Vezha-Druk, 236 p. [in Ukrainian].
4. Prudka, L. M., & Pasko, O. M. (2024). Psykholohichni aspekty adaptatsii viiskovykh, yaki braly uchast u boiovykh diiakh [Psychological aspects of adaptation of military personnel who participated in combat operations]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, 2, 84–92. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.14> [in Ukrainian].
5. Blinov, O. (2022). Orhanizatsiini resursy psykholohichnoi rehabilitatsii viiskovosluzhbovtiv [Organizational resources for psychological rehabilitation of military personnel]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 1(25), 16–22. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.2> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 01.12.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025